

محمد جمیل

پی ایچ ڈی سکالر شعبہ پاکستانی زبانیں و ادب، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد

ڈاکٹر ارشد محمود ناشار

ایسوسی ایٹ پروفیسر، شعبہ اردو، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد

پنجابی زبان دے فروغ تے ودھائی شفقت تنویر مرزاد اکر دار

Muhammad Jamil

Ph.D, Scholar, Department of Pakistani Languages & Literature,
Allama Iqbal Open University Islamabad.

Dr Arshad Mahmood Naushad

Associate professor, Department of Urdu, Allama Iqbal Open
University Islamabad.

The Role of Shafqat Tanveer Mirza in the Development of Punjabi

This article explores the efforts of Shafqat Tanveer Mirza for the development of the Punjabi language and literature in Pakistan. In the case of the Punjabi language, Shafqat Tanveer Mirza is a versatile figure and he has performed valuable prominent services in the field of Punjabi language. After the emergence of Pakistan and especially in the decade of 1960s, Shafqat Tanveer Mirza had organized Punjabi literary organizations and movements in Pakistani Punjab on the most urgent levels. The writers and Intellectuals of these organizations have contested for the appropriate rights of Punjabi language through their practice and pen and as a result of this struggle, the government had allowed the starting of MA in the Punjabi language in Punjab University and Shah Hussain college in the 1970s. The organizations and movements established by Shafqat Tanveer Mirza are still pursuing the struggle of the Punjabi language for its proper rights and status.

Keywords: *Shafqat Tanveer Mirza, Struggle, Punjabi Language, Struggle.*

شفقت تنویر مرزاہوراں دی ساری حیاتی پنجاب تے پنجابی زبان دی عبادت تے سیوا وچ ای گزری۔ آپ نے پنجاب تے پنجابی زبان دے خلاف اٹھن والی ہر تحریک تے آواز نوں ڈکاپایا۔ آپ پنجابی زبان تے ادب دے سر کڈھویں سو جھوان سن تے اپنی ساری حیاتی پنجابی زبان دے بُدھ وچ بتائی تے ہمیشہ سینہ تان کے ایس لڑائی وچ اگلے مورچیاں وچ شامل رہے۔ شفقت تنویر مرزاہوراں کدے وی ہار نہ منی، اپنے محاذ اتے ڈٹے رہے تے پنجابی زبان تے ادب لئی عبادت دی طرح کم کیتا تے اخیر ی ساہنواں تیکر اپنے اصولاں اتے قائم رہے۔ سٹھ (۶۰) دی دہائی وچ جدوں پنجابی زبان تے ادب دے ودھالئی تنظیمیں اسر نیاں شروع ہوئیاں تے پنجابی زبان دی تحریک دے حوالے نال شفقت تنویر مرزاہوراں نوں ہر تنظیم وچ بطور موڈھی رکھیا جانداسی۔ شفقت تنویر مرزاہوراں پنجابی زبان دے ودھاوے لئی مجلس شاہ حسین، پنجابی ادبی سنگت تے شاہ حسین کالج ورگے اداریاں تے تنظیمیں دیاں نینہاں اساریاں پرکسے وی ادبی تنظیم یا ادارے وچ کوئی وی عہدہ قبول نہ کیتا۔ اوہناں پنجابی زبان دا عاشق تے خادم بن کے کم کیتا تے کدے وی اپنی برتری تے کردار نوں نہ جتایا۔ پنجابی زبان تے ادب نوں اوہدا جائز مقام دوان لئی شفقت تنویر مرزاہوراں دیاں خدمتاں تے کماں دا ویر دا تھلویں پنجابی زبان تے ادب لئی کیتے گئے کماں کاراں توں اگھڑواں وکھالی دیندا اے۔

پاکستان رائٹرز گلڈ پنجابی گروپ:

سٹھ (۶۰) دی دہائی وچ پاکستان رائٹرز گلڈ وچ پنجابی زبان دے ادیب تے سو جھوان نہ ہون دے برابر سن۔ پاکستان رائٹرز گلڈ دے سالانہ جلسیاں وچ پنجابی زبان تے ادب بارے کوئی خاص گل بات نہیں ہوندی سی۔ شروع شروع وچ رائٹرز گلڈ وچ پنجابی گروپ دے آگواں وچ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، عبدالمجید بھٹی تے ڈاکٹر عبد السلام خورشید شامل سن کچھ عرصہ گپ شپ تے چاء اتے گزارہ چلدا رہیا فقیر کچھ پنجابی بیاریاں باقاعدہ پنجابی گروپ بنان دا فیصلہ کیتا۔ ایس طرح پنجابی گروپ دا الیکشن کروا کے باقاعدہ پنجابی گروپ تشکیل دتا گیا۔ الیکشن وچ شفقت تنویر مرزا تے شاد امر تسری آمنے سامنے سن، شاد امر تسری دے مقابلے وچ شفقت تنویر مرزا غیر معروف بندے سن۔ الیکشن ہوئے شفقت تنویر مرزا ہوریں جت گئے تے انج شفقت تنویر مرزا ہوریں پاکستان رائٹرز گلڈ پنجابی گروپ دے پہلے سیکرٹری چنے گئے۔ پنجابی گروپ دا سیکرٹری چنے جان مگروں شفقت تنویر مرزاہوراں دی آگوائی وچ پنجابی زبان دے ودھالئی ہفتہ وار تنقیدی جلسیاں دا سلسلہ شروع کیتا گیا۔ جیہدے نال پنجابی زبان بارے

بہت کچھ دیکھن، سنن تے لکھن وچ سامنے آیا۔ راجا رسالو ہوریں پاکستان رائٹرز گلڈ دے پنجابی گروپ بارے لکھدے نیں:

”پاکستان رائٹرز گلڈ دے پنجابی گروپ داسکرٹری چنے جان توں بعد شفقت تنویر مرزا ہوراں باقاعدہ رائٹرز گلڈ دے دفتر وچ بیٹھنا شروع کردتا۔ اوہناں نوں اک کمرے دا کچھ حصہ بیٹھن لئی مل گیا۔ مرزا صاحب نے سبھ توں پہلاں پنجابی گروپ ولوں ہفتہ وار تنقیدی جلسیاں داسر بندھ کیتا۔ جلسے کروان دی ذمہ داری مینوں دے دتی گئی۔ جلسے ہوندے رہے ایہناں جلسیاں وچ بڑا کچھ دیکھن سنن وچ آیا۔“^(۱)

پنجابی ادبی سنگت:

پنجابی زبان دی ترقی تے ودھائی پنجابی ادبی سنگت نے وی اپنا بھرپور سیر پایا۔ ۱۹۵۷ء وچ چودھری محمد افضل خاں ہوراں ایگلو پنجابی کالج ٹمپل روڈ لاہور وچ پنجابی زبان دے حق وچ ہون والے اک اکٹھ وچ ”پنجابی مجلس“ دی نیہہ رکھی جیہدے نال پنجابی زبان دی ترقی داکم ٹورے وچ پے گیا سی۔ پنجابی مجلس دے ہون والے جلسیاں وچ پنجابی زبان دی ترقی تے وادھے بارے مقالے تے مضمون پڑھے جاندے سن۔ انٹی پنجابی لوکاں پنجابی مجلس دی راہ وچ روڑے پانے شروع کردتے۔ جدوں مارشل لاء لگاتے پنجابی مجلس دے سکرٹری نے استعفیٰ دے دتاتے کچھ عرصہ فیروز محمد آصف خاں ہوراں ایہنوں سنبھالا دین دی کوشش کیتی پر ”پنجابی مجلس“ نوں سیاسی جماعت قرار دے کے ایہنوں بین کردتا گیا۔ انج ۹ جون ۱۹۵۹ء نوں پنجابی مجلس پوری ہو گئی۔ شفقت تنویر مرزا ہوراں پنجابی مجلس دے کم نوں ٹورے وچ رکھن لئی ”پنجابی ادبی سنگت“ دی نیہہ دھری۔ شفقت تنویر مرزا نے استاد دامن، حکیم ناصر، نصیر ملکی، محمد آصف خاں، نجم حسین سید، راجا رسالو، احمد راہی، نواز تے افتخار جالب ہوراں نال رل کے ۱۹۶۳ء وچ پنجابی ادبی سنگت دی نیہہ رکھی۔ شفقت تنویر مرزا ہوراں مقصود ثاقب ہوراں نال گل بات کردیاں ہویاں پنجابی ادبی سنگت دے مڈھ بارے دسیا:

”پنجابی ادبی سنگت ۱۹۶۳ء وچ بنائی۔ ایسے لہور وچ یعنی کمیونٹ والے ادیبیاں دی تنظیم میٹنگز کرن نال پنجابی مجلس دے پیٹرن اتے سنگت بنائی۔ اسیں استاد دامن نوں پہلا سکرٹری بنایا ایس دا۔“^(۲)

پنجابی ادبی سنگت دا پہلا اجلاس ۱۹ جولائی ۱۹۶۳ء نوں والی۔ ایم۔ سی۔ اے وچ ہویا۔ پنجابی ادبی سنگت دا باقاعدہ اک دستور بنایا گیا تے احمد راہی ایہدے پہلے کنویز متھے گئے۔ پنجابی ادبی سنگت دے بنان دا مقصد پنجابی زبان دی ترقی تے ودھاوے بارے کم کرنا سی۔ پنجابی ادبی سنگت دے ناں توں وی ایہہ گل متردی اے پئی پنجابی زبان نال جڑے ہوئے سارے لوکی اک تھاں تے اکٹھ کر کے ایہدے لئی سوچ وچار کر سکن۔ پنجابی ادبی سنگت دے مقصد اس وچوں اک وڈا مقصد لوکاں وچ پنجابی زبان لئی تحریک پیدا کرنی سی تاں جے لوک ایہدے حقاں بارے رل مل کے گل بات راہیں گل اتلی سطح تیکر پہنچا سکن۔ شفقت تنویر مرزا ہوراں ”پنجابی ادبی سنگت“ قائم کرن بارے مقصود ثاقب ہوراں نال گل بات کردیاں دسیا پئی:

”ایہدہ مقصد اکو سی کہ ہفتے دے ہفتے کدھرے اک تھاں اتے اکٹھے ہون پنجابی دے سب ادیب۔ اکٹھے ہون دا بہانہ ایہہ ہوندا اے پئی دو تن مضمون پڑھ لین، کوئی نظم پڑھ لے۔ اصل مسئلہ ایہہ سی پئی پنجابی لئی مومنٹ کہہ لوویاں پنجابی دے فروغ لئی جیہڑیاں کوششاں ہوندیاں پیناں سن اوہناں بارے رل کے سوچیا جاوے۔ اک دو جے نوں برلیف کیتا جاوے۔ اک دو جے توں پوائنٹ لئے جان۔ اک دو جے توں انسپائر ہو یا جاوے۔ باہر دا کوئی بندہ آوے تے اوہ کہوے کہ ایسے وجے فلانے دن پنجابی دے ادیب اکٹھے ہون گے فلانی جگہ، چلو میں وی چلناں۔“ (۳)

پنجابی ادبی سنگت راہیں شفقت تنویر مرزا نے کئی لوکاں اندر پنجابی زبان تے ادب بارے تحریک پیدا کیتی جیہناں پنجابی زبان نوں ودھاوادیں وچ اہم کردار ادا کیتا۔
مجلس شاہ حسین لاہور:

شفقت تنویر مرزا ہوراں نے پنجابی زبان دے حوالے نال جیہڑے سرکڈھویں کم کیتے اوہناں وچ اک ”مجلس شاہ حسین“، داقیم وی اے۔ مجلس شاہ حسین دے قائم کرن دا مقصد وی ایہہ سی پئی پنجابی زبان تے ادب لئی بوہتے توں بہت کم کیتا جاوے۔ شفقت تنویر مرزا ہوراں پنجابی زبان دی ترقی لئی کم نوں ٹورے وچ رکھیا تے ہمت نہ ہاری۔ اوہناں پنجابی مجلس، پنجابی ادبی سنگت تے رائٹرز گلڈ دے اکٹھاں وچ پنجابی زبان، ادب تے پنجابی دے حقاں بارے اپنی وکالت نوں جاری رکھیا۔

رائٹر زگلڈ دے پنجابی گروپ اتے جدوں پابندی لگی اوہدوں شفقت تنویر مرزا پاکستان رائٹر زگلڈ دے پنجابی گروپ دے سیکرٹری سن۔ پابندی لگن مگروں اوہناں ہمت نہ ہاری تے پہلے نالوں ودھ جذبے تے حوصلے نال پنجابی زبان تے ادب بارے کم نوں جاری رکھیا۔ شفقت تنویر مرزا ہوراں دا ایہہ آکھنا سی پئی اگر پنجابی زبان نوں فروغ دینا ایس تے سانوں لوکل تے خاص طور تے مقدس حوالیاں نوں نال ملا کے چلنا ضروری اے۔ شاہ حسین پاکستان وچ پنجابی داسب توں پرانا شاعر سی۔ اکبر تے شیکسپیر دے دور دا عظیم صوفی ہون دے کارن شفقت تنویر مرزانے ایس مجلس داناں ”مجلس شاہ حسین“ رکھیا۔ مجلس شاہ حسین بارے شفقت تنویر مرزا ہوریں دسدے نیں:

”شاہ حسین نوں مرکز بنا کے ای سیس مجلس شاہ حسین بنائی۔ ایہہ سنگت دی ضمنی تنظیم سی۔ لیکن سنگت توں ایس لحاظ نال وڈی سی کہ سال دے سال اوہ کجھ کردی سی۔ رائٹر زگلڈ دے تحت ایس دیہاڑ مناون پچھوں اگلے سال کجھ ناں کر سکے۔ ایس زمانے وچ ای نجم حسین سید ہوراں دے مضمون پاکستان ٹائمز وچ چھپے، انگریزی دے مضمون جیہڑے بعد وچ اتے کرنٹ پیئر نزان پنجابی پوٹری وچ چھپے۔ پھیر ایس شاہ حسین دا دیہاڑ وڈی سطح اتے مناون دا فیصلہ کیتا۔ اوہدے وچ ایس سارے پنجاب توں تے پنجاب توں باہر توں وی لوک بلائے۔ طے ایہہ کیتا کہ ایس موقع اتے چار پنج کتاباں وی اکٹھیاں ای چھاپیاں جان۔ پنجابی ادب والیاں نوں اسماں شاہ حسین نمبر کڈھن اتے راضی کر لیا۔ چنانچہ شاہ حسین دے دو نمبر نکلے۔“ (۴)

راجا رسالو ہوریں ”مجلس شاہ حسین“ دے قیام بارے لکھدے نیں:

”فروری ۱۹۶۳ء وچ اک واری فیرونے پرمنے شاعر ادیب فنکار، قانون دان، دانشور تے طالب علم اک تھان اکٹھے ہوئے تے حضرت مادھو لعل حسین شاہ دے ناں اتے اک ادبی تنظیم ”مجلس شاہ حسین“ بنائی۔“ (۵)

”مجلس شاہ حسین“ دا مقصد شاہ حسین دی یاد وچ کلچرل سنٹر دا قیام، پنجابی دے صوفیاء کرام دی حیاتی بارے پنجابی، اردو، انگریزی تے بنگالی وچ کتاباں لکھیاں تے لکھوائیاں جان۔ پنجابی زبان دی ترقی لئی پنجابی زبان وچ رسالہ کڈھیا جائے تے شاہ حسین دے ناں اتے اک کالج کھولیا جاوے تاں جے اتھے پنجابی زبان وچ پڑھائی دا کم

شروع کیتا جاوے۔ ”مجلس شاہ حسینؒ“ نے پنجابی زبان دے حوالے نال کافی کم کیتے۔ مجلس شاہ حسینؒ دے ٹپے ایہہ سن:

”۱۔ حضرت شاہ حسینؒ دی یاد وچ کلچرل سنٹر دا قیام۔ ۲۔ حضرت شاہ حسینؒ دے ناں اتے لاہریری بنائی جاوے۔ ۳۔ حضرت شاہ حسینؒ دے ناں اتے کالج کھولیا جاوے۔ ۴۔ پاکستان دے لوک گیتاں تے کلاسیکل موسیقی دی لاہریری بنائی جاوے۔ ۵۔ حضرت شاہ حسینؒ تے پاکستان خاص کر کے پنجاب دے دو بے صوفی شاعراں دی شاعری تے حیاتی بارے پنجابی، انگریزی، بنگالی، اردو تے دو جیاں زبانوں وچ کتاباں لکھیاں تے لکھوائیاں جان تے مجلس ولوں چھاپیاں جان۔ ۶۔ پنجابی زبان وچ رسالہ کڈھیا جاوے۔ ۷۔ ہر سال حضرت شاہ حسینؒ دے عرس دے موقع اتے پنجابی تے پاکستان دیاں دو جیاں زبانوں دے شاعراں، ادیبوں تے دانشوراں دا اکٹھ کیتا جاوے۔“ (۱)

سال ۱۹۵۶ء وچ مجلس شاہ حسینؒ ولوں ایہہ کتاباں چھاپیاں گئیاں۔ ۱۔ کافیاں شاہ حسینؒ ۲۔ کافیاں شاہ حسینؒ انگریزی ترجمہ (غلام یعقوب انور) ۳۔ حقیقت الفقراء ۴۔ پنجابی دے صوفی شاعر ۵۔ پنجابی ادب شاہ حسینؒ نمبر۔ ایہہ کتاباں چھاپ کے لوکاں وچ مفت ونڈیاں گئیاں۔ شاہ حسینؒ کلچرل سنٹر وی مجلس شاہ حسینؒ دے ٹیپیاں وچ شامل سی۔ کلچرل سنٹر وچ ایچ پدھر دی لاہریری، میوزک لاہریری، پبلشنگ ہاؤس تے جلسیاں لئی اک وڈا حال قائم کرن دا منصوبہ وی شامل سی پر ۱۹۵۶ء وچ پاکستان انڈیا دی جنگ چھڑ پئی تے مجلس شاہ حسینؒ دی ساری جمع پونجی فوجی دفاعی فنڈ وچ جمع کروا دی گئی تے انج ایہہ کم ادھورے ای رہ گئے۔ مجلس شاہ حسینؒ دے ٹیپیاں وچ شاہ حسینؒ دے ناں اتے کالج کھولن دا ٹیپ وی شامل سی۔ مجلس شاہ حسینؒ دے کارکنان تے اسلامیا کالج لاہور توں فارغ ہون والے استادان باہمی صلاح مشورے نال ”شاہ حسینؒ کالج“ دی نینہہ رکھن بارے پروگرام نوں انجیری شکل دتی۔ شاہ حسینؒ کالج شروع وچ پروفیسر منظور ہوراں دی کوٹھی دے کچھ خالی کمریاں وچ ۱۹۶۹ء وچ چالو کیتا گیا۔ جدوں کالج وچ طالب علماں دی تعداد ودھ گئی تے فیر شاہ حسینؒ کالج لارنس روڈ تے منتقل کر دتا گیا۔ راجا رسالو شاہ حسینؒ کالج دی نینہہ رکھن بارے لکھدے نیں:

”اودھر مجلس شاہ حسین دے کامے وی شاہ حسین کالج جاری کران لئی دوڑ بھج کر رہے سن۔ چنانچہ مجلس شاہ حسین دے نمائندیاں تے اسلامیہ کالج دے ایہناں استادان نال صلاح مشورے شروع ہو گئے۔ اخیر ۱۹۶۹ء وچ شاہ حسین کالج دی نیہہ رکھ دتی گئی۔“ (۷)

شاہ حسین کالج بارے محمد آصف خاں ہوراں اپنے اک انٹرویو وچ دسیا پئی:

”ایہہ کالج وی شفقت صاحب دی سوچ دا نتیجہ سی۔ اوتھے ایم اے پنجابی دے طالب علماں نوں غالباً ۱۹۷۰ء وچ شفقت تنویر مرزا، شہزاد احمد، نجم حسین سید تے میں پڑھاندے ساں۔“ (۸)

شاہ حسین کالج وچ بڑے بڑے نامی استاد تے دانشور طالب علماں نوں پڑھاندے سن۔ ایہناں استادان تے دانشوراں وچ ڈاکٹر نذیر احمد، صوفی تبسم، نجم حسین سید، محمد آصف خاں، ڈاکٹر اجمل، پروفیسر خواجہ مسعود، پروفیسر ذکیہ سرور، پروفیسر انیتا غلام علی تے اسلامیہ کالج دے انگریزی دے مشہور استاد پروفیسر ایرک سپرین شامل سن۔ ایہناں لوکاں بے لوث تے بلا اجرت پنجابی نال پیار کرن والے طالب علماں دی سیوا کیتی۔ شاہ حسین کالج وچ علمی، ادبی، تنقیدی تے تفریحی پروگرام تے شماں وی منائیاں جاندیاں سن۔ ایس بارے راجہ رسالو لکھدے نیں:

”شاہ حسین کالج وچ ادبی محفلاں، تنقیدی محفلاں، مشاعرے موسیقی دے پروگرام ڈرامے تے مشہور شخصیات نال شماں وی منائیاں جاندیاں سن۔ ایہناں دناں وچ لوک گلوکار عالم لوہار نال اک یادگار بیٹھک ہوئی۔ عالم لوہار مرحوم ساری رات لوک داستاناں تے لوک گیت سناوندے رہے۔ اک محفل وچ جناب فیض احمد فیض مرحوم وی شامل سن۔ اک نویکی نشست وچ اوس ویلے دے ڈپٹی کمشنر لہور جناب مسعود مفتی وی شریک ہوئے۔“ (۹)

شاہ حسین کالج دی وڈی خوبی ایہہ وے پئی ایس کالج وچ پاکستان وچ پہلی وار ایم اے پنجابی دیاں کلاساں شروع کیتاں گئیاں۔ جدوں شاہ حسین کالج وچ ایم اے پنجابی دیاں کلاساں دا اعلان کیتا گیا تے بہت سارے پنجابی زبان نال پیار کرن والے طالب علماں کالج وچ داخلہ لیا۔ شاہ حسین کالج وچ ایم اے پنجابی دے داخلیاں دا اعلان سن کے پنجاب یونیورسٹی اوری اینٹل کالج لاہور والیاں وی ایم اے پنجابی وچ داخلے شروع کردتے۔ ایس بارے راجہ رسالو لکھدے نیں:

”پنجابی زبان نال پیار کرن والیاں سبناں دیاں کوششاں نال گورنمنٹ نے ایم اے پنجابی دیاں کلاساں شروع کرن دی اجازت دتی۔ پر پنجاب یونیورسٹی اور اینٹل کالج وچ پنجابی دیاں کلاساں شروع نہیں سن کیتیاں جارہیاں۔ ایہہ صورت حال ویکھ کے شاہ حسین کالج وچ وی پنجابی کلاساں دا اعلان کردتا۔ اخباراں وچ خبراں چھپیاں تے اوری اینٹل کالج والیاں دی وی اکھ اگھڑی۔ اوہناں شاہ حسین کالج وچ داخلے دی تاریخ توں دو تن دن پہلاں داخلے دا اعلان کردتا۔ چنانچہ پنجاب یونیورسٹی اوری اینٹل کالج تے شاہ حسین کالج وچ اکٹھیاں ای ایم اے دیاں کلاساں شروع ہوئیاں۔“^(۱۰)

شاہ حسین کالج بھٹو دے دور حکومت وچ حکومتی تحویل وچ آگیا۔ ضیاء دور وچ ڈی پی آئی ڈاکٹر رؤف جیہڑے صوفیاء کرام نال چڑرکھدے سن اوہناں شاہ حسین کالج نوں اپنی چڑپاروں بند کروادتا۔ کالج دے پرنسپل دا تبادلہ لاہوروں باہر کردتا گیا تے باقی استادان نوں دو جیاں کالجاں وچ ٹرانسفر کردتا گیا۔ انج ایہہ کالج اپنے انجام نوں پہنچ گیا۔ ایس کالج دے بندے ہون بارے راجار سالو لکھدے نیں:

”شاہ حسین کالج دے ۲۵ ستمبر ۱۹۸۰ء نوں ٹکڑے کر دتے گئے سن۔ ستمبر ۱۹۸۰ء توں لے کے ستمبر ۱۹۹۶ء تک پنجابی زبان دے چاہیوان، دانشور، ادیب تے طالب علم کالج نوں دوبارہ چالو کران لئی دوڑ بھج کر دے رہے۔ کئی حکومتاں آئیاں تے چلیاں گئیاں پنجاب دے گورنراں تے تعلیم دے وزیراں تے محکمانہ تعلیم دے وڈے افسراں نوں وی ملدے رہے بہر حال حضرت شاہ حسینؒ مادھولال دے عرس دے موقع اتے قراردادیں راہیں کالج دوبارہ چالو کرن لئی انیکاں منگاں کیتیاں گئیاں پر کوئی پیش نہ گئی۔“^(۱۱)

۱۹۸۰ء توں ۱۹۹۴ء تیکر ایہہ کالج بند رہیا۔ فیر ۱۹۹۴ء وچ پنجاب دے وزیر تعلیم میاں عطا محمد مانیکا ہو راں دوبارہ شاہ حسین کالج نوں چالو کیتا۔ اج وی ٹاؤن شپ لاہور وچ ایہہ کالج کم کرہیا اے پر ایہدے وچ پنجابی دیاں کلاساں نہیں ہوندىاں جیس مقصد لئی ایہہ کالج قائم کیتا گیا سی اج اوہ مقصد پورا نہیں ہو رہیا۔ شاہ حسین کالج شفقت تنویر مرزا ہو راں دی پنجابی زبان نال محبت دا نتیجہ سی تے شفقت تنویر مرزا آپوں خود وی ایس کالج وچ ایم اے پنجابی دیاں کلاساں نوں بے لوث تے بغیر ذاتی مفاد دے پڑھاندے رہے۔

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور:

۳۰ مئی ۱۹۷۵ء نوں پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور دی نینہہ رکھی گئی۔ ایہدے مڈھلے بانی ممبراں وچ سید سبط الحسن ضیغم، مسعود کھدر پوش، بیگم عابدہ، ڈاکٹر نذیر احمد، راجا رسالو، سجاد حیدر، میاں محمد شفیع، اشفاق احمد، محمد آصف خاں تے شفقت تنویر مرزا ہوریں شامل سن۔ مسعود کھدر پوش، ڈاکٹر نذیر احمد، سجاد حیدر، اشفاق احمد تے شفقت تنویر مرزا ہوریں پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور دے صدر رہے نیں۔ شفقت تنویر مرزا دی وفات مگروں اج کل جناب مشتاق صوفی ہوریں پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور دے صدر نیں۔ شفقت تنویر مرزا نو (۹) سال تیکر پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور دے صدر رہے۔ پروین ملک صاحبہ سیکرٹری پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ہوریں شفقت تنویر مرزا دیاں پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور لئی خدمات بارے گل بات کردیاں ہوئیاں دیاں پئی:

”شفقت تنویر مرزا ہوریں نو (۹) سال تیکر پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور دے صدر رہے۔ ایس دوران اوہناں حکومت ولوں ملن والی مالی امداد دی گھاٹ دے باوجود وی بورڈ دے کماں نوں مٹھا نہیں پین دتا، اوہناں پاکستان پنجابی ادبی بورڈ ولوں کتاباں چھپوائیاں۔ شفقت تنویر مرزا ہوریں دا پنجابی زبان دے حوالے نال وڈا کم ایہہ وی پئی اوہناں جناب سردار احمد خاں (مرحوم) دی ترتیب دتی ہوئی ڈکشنری سچل سٹوڈیو دی مالی مل ورتن نال اپنے ہتھیں چھپوائی۔“ (۱۲)

جناب مشتاق صوفی ہوریں پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور نال بڑا تعاون کیتا۔ جدوں اوہناں نوں سردار احمد خاں (مرحوم) دی ترتیب دتی ڈکشنری دا پتہ چلیاتے اوہناں شفقت تنویر مرزا دیاں کوششاں نال ایس کم نوں توڑ چاڑھیا۔ جناب مشتاق صوفی ہوریں ایس بارے لکھدے نیں:

”بورڈ دے ۲۰۰۵ء دے اکھ توں خبر لگی کہ ڈکشنری دا کم ٹھپ ہو پیا اے۔ کوئی سرکاری یا غیر سرکاری ادارہ مالی امداد لئی تیار نہیں۔ سچل سٹوڈیو نے ایس معاملے اتے وچار کیتا تے فیصلہ ہو یا کہ ڈکشنری فوراً چھاپی جاوے۔ بورڈ نوں پیشکش کییتی گئی کہ سچل سٹوڈیو ڈکشنری چھاپن نوں تیار ہے جیہڑی بورڈ دے پردھان جناب شفقت تنویر مرزا ہوریں قبول کر لئی۔“ (۱۳)

شفقت تنویر مرزا ہوراں محترمہ پروین ملک صاحبہ سیکرٹری پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور ہوراں نال رل کے اک لائبریری بنائی جیہدے وچ اردو، انگریزی، پنجابی، پشتو، سندھی، بلوچی تے فارسی دیاں کتاباں دی اک وڈی گنتی موجود اے۔ شفقت تنویر مرزا ہوراں دی سربراہی وچ تہائی تے مہینہ وار ”پنجابی ادب“ دے رسالے باقاعدگی نال نکل دے رہے۔ شفقت تنویر مرزا ہوراں دی پنجابی زبان تے پنجابی ادبی بورڈ نال جڑت بارے جناب اخلاق عاطف ہوریں لکھدے نیں:

”پنجابی زبان دے ودھاوے دا کوئی وی عملی رستہ جدوں تے جتھے وی مرزا صاحب نوں نظریں آوند اوہ اکھاں میٹ کے اوس پاسے ٹر پیندے سن۔ پنجابی ادبی سنگت لاہور دی اساری وچ اوہناں دے بھرویوں کردار نوں زمانہ جاندا اے۔ پنجابی ادبی بورڈ دے قیام تے استحکام لئی محمد آصف خاں تے شفقت تنویر مرزا دے جگر دی رت سانجھے طور شامل اے۔“ (۱۳)

۱۹۴۷ء دی ونڈ گروں پاکستانی پنجاب وچ پنجابی زبان تے ادب دی ترقی لئی اسریاں تنظیمیاں تے تحریکاں دی اساری وچ شفقت تنویر مرزا ہوراں نے ودھ چڑھ کے سیر پایا۔ پاکستان رائٹرز گلڈ پنجابی گروپ، پنجابی ادبی سنگت، مجلس شاہ حسین لاہور، شاہ حسین کالج تے پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور جیہے ادارے تے تنظیمیاں سن جیہناں نے پنجابی زبان تے ادب نال جڑے لوکاں وچ نواں جوش تے جذبہ پیدا کیتا تے جیہناں فیر آن والے سمیاں وچ پاکستانی پنجاب وچ پنجابی زبان تے ادب دی بھرنویں سیوا کیتی۔ ایہناں تنظیمیاں تے اداریاں نال جڑے لکھاریاں، سوجھواناں تے ادیبیاں نے پنجابی زبان دی نہ صرف سیوا کیتی سگوں ایہدے ودھاتے فروغ لئی موڈھے نال موڈھا لاکے جتن کردے رہے تے ہر اوکڑ داڈٹ کے مقابلہ کیتا۔ شفقت تنویر مرزا ایس قافلے دے سرخیل سن۔ آپ پنجابی زبان دے بہت وڈے کامے سن تے پنجابی زبان دی ترقی لئی کوئی موقع وی ہتھوں نہ جان دیندے سن۔ پنجابی زبان دی ترقی تے جائز حقان دے حصول دی جنگ وچ اوہناں ”قلم تے صحافت“ نوں ہتھیار دے طور تے ورتیا۔ ایہناں ای خوبیاں پاروں آپ اپنے سمکالیاں وچ وکھری، انوکھی تے اچھی شناخت رکھدے سن۔ آپ پنجابی زبان تے ادب دا انسائیکلو پیڈیا سن۔ آپ دی ذات پنجابی ادب وچ اک حوالے دا درجہ رکھدی اے۔

حوالہ جات

- ۱۔ راجہ رسالو، لاپریت انجیہی محمد، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، ۲۰۰۸ء، ص: ۷۵
- ۲۔ مہینہ وار ”پنچم“ ماں بولی نمبر، بیڑا، ۶، پراگا ۴، ۵، لاہور، اپریل مئی ۲۰۰۴ء، ص: ۳۵۸
- ۳۔ مہینہ وار ”پنچم“ ماں بولی نمبر، ص: ۳۵۸
- ۴۔ مہینہ وار ”پنچم“ ماں بولی نمبر، ص: ۳۵۹
- ۵۔ ورھے وار ”ساہت“ لاہور، ۱۹۹۶ء، ص: ۱۴
- ۶۔ ورھے وار ”ساہت“ ص: ۱۶
- ۷۔ ورھے وار ”ساہت“ ص: ۱۹
- ۸۔ فیاض حسین، ویہویں صدی دے پنجابی ادب نوں محمد آصف خاں دی دین، مقالہ پی ایچ ڈی، لاہور، یونیورسٹی اوری انٹل کالج پنجاب یونیورسٹی، ۲۰۱۰ء، ص: ۹۷
- ۹۔ ورھے وار ”ساہت“ ص: ۱۹
- ۱۰۔ ورھے وار ”ساہت“ ص: ۱۹
- ۱۱۔ ورھے وار ”ساہت“ ص: ۱۹
- ۱۲۔ گل بات، محترمہ پروین ملک صاحبہ، سیکرٹری، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور، ۲۰۱۷ء، ۳ بجے شام۔
- ۱۳۔ سردار محمد خاں، پنجابی اردو ڈکشنری، جلد اول، لاہور، سچل سٹوڈیو، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، ۲۰۰۹ء، ص: ۵
- ۱۴۔ تمکنت آرا، مرتب، شفقت تنویر مرزا کچھ یادیں، کچھ باتیں، اسلام آباد، دوست پبلی کیشنز، ۲۰۱۵ء، ص: ۲۰۱